

22-Muhibbî Divanı'nda "padişah" algısı**Belde AKA¹****APA:** Aka, B. (2020). Muhibbî Divanı'nda "padişah" algısı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 359-379. DOI: 10.29000/rumelide.835461.**Öz**

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı Kanunî Sultan Süleyman, 1520'de tahta geçerek öldüğü 1566 yılına kadar kırk altı yıl tahtta kalmıştır. Saltanat yıllarında Osmanlı Devleti'ne fetih, siyaset, ilim, sanat vb. pek çok alanda en parlak devrini yaşatan Sultan Süleyman; aynı zamanda uyguladığı kanunlarla gerek devlet gerekse ordu nizamına yeni düzenlemeler getirmiştir. Sanata ve sanatçıya önem verdiği bilinen Sultan Süleyman kendisi de şair olan padişahlardandır. Muhibbî mahlasıyla kaleme aldığı gazelleriyle Klasik edebiyatta en çok gazel yazmış şairler arasındadır. Muhibbî Divanı'nda padişah ve padişahlığa ait pek çok kelime bulunmaktadır. Divanda "beg, efendi, han, husrev, server, sultan, şâh/şeh" kelimeleri de padişahla aynı anlama gelecek şekilde yer almaktadır. Bu kelimeler padişah şairin Divanı'nda bazen ilahi bazen beşeri bazen de siyasi açıdan hükmeden anlamıyla kullanılmıştır. Bu yazıda Muhibbî Divanı'nda şiir yoluyla padişahlık atfedilen güçten beklenen/ beklenmeyen düşünce ve davranışların belirlenmesi amaçlanmıştır. Böylece padişah bir şairin kaleminden ideal padişah algısının nasıl olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Divan şiiri, şair, Muhibbî, padişah**Perception of "Sultan" in Muhibbî's *Divan*****Abstract**

The tenth sultan of the Ottomans, Süleyman the Magnificent, sat on the throne in 1520 and ruled the Empire for forty-six years until his death in 1566. Sultan Süleyman's reign is widely considered as the most glorious period of the Empire due to the territorial conquest along with political, scientific and artistic advancements. In addition, with the laws he enacted, Süleyman brought new regulations to state and military administration. Sultan Süleyman, who is known for attaching great importance to art and artists, is also one of the Sultan-poets. He is among the poets who wrote the highest number of ghazals in classical literature under the pseudonym 'Muhibbî'. There are many words relate to sultan and sultanate in Muhibbî's *Divan*. The words "beg, efendi, han, husrev, server, sultan, şâh/ şeh" are also included in the *Divan* with the same meaning as the sultan. These words were used in the *Divan* of the Sultan-poet sometimes with their divine connotations, at other times with mundane and political meanings. In this article, it is aimed to determine the expected/unexpected thoughts and behavior from the power to which the sultanate is attributed through poetry in Muhibbî's *Divan*. Thus, the article tries to reveal the perception of an ideal sultan from the pen of a sultan poet.

Keywords: Divan poetry, poet, Muhibbî, sultan

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Mersin, Türkiye), beldeaka@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0452-5889 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 04.09.2020-kabul tarihi: 20.12.2020; DOI: 10.29000/rumelide.835461]

Adres
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD Cevizli Kampüsü, Kartal-İstanbul/TÜRKİYE
e-posta: editor@rumelide.com

Address
İstanbul Medeniyet University, Faculty of Education Sciences, Turkish and Social Sciences Education, Turkish Language Teaching Education, Cevizli Campus, Kartal-İstanbul /TURKEY
e-mail: editor@rumelide.com

Giriş

Farsça birleşik isim olan pād-şâh kelimesi sözlüklerde “pâdişah, hükümdar” (Devellioğlu 2009: 852); “büyük hükümdar” (Muallim Nâcî 2009: 561); “hâkim-i mutlak, sultan” (Redhouse 2016: 397); “hükümdarlar hükümdarı, büyük hükümdar” (Şemseddin Sami 2011: 341) anlamlarına gelir. *Burhân-ı Katı*'da ise kelime daha ayrıntılı ve farklı anlamlarıyla şöyle yer alır:

Furs-i kadim lügatinde zikrolunan pād ile şâh'tan mürekkeptir. Pād hâfız, murâ'i, devam, sebat, mal, menâl ve taht manasındır. Şâh asıl, sahib, hüdvend ve damat manalarıdır. Suret ve sirette, zahir ve batında emsal ve akranından faik ve mümtaz manasındır. Bu manalara göre pādşâh lafzında dört güne itibar cari olur. 1. Hafız ve râ'i-yi azim demek olur. Selâtine bu manayı isnat sahihtir. Zira onlar ibadullahın hıfz, himayet ve riayetlerine memurlardır. 2. Damat manasına dahi hamli münasiptir. Zira mülk arus, padişah damat menzilindedir. 3. Asıl, sabit ve hüdvend manalarının mülayemeti zahirdir. 4. Taht ve serir manası cümleden akreptir. Padişaha Arabîde sultân denir (Mütercim Âsım Efendi 2009: 574).

Padişah kelimesinin Osmanlı Devleti'ndeki kullanımına bakıldığında, hükümdarların unvanları arasında örfî hükümdarlık sıfatlarını ifade eden başlıca unvan olarak yer aldığı görülür. Ahmedî'nin İskendernâme'sinde Orhan ve I. Murad için bey/ beg unvanı ile birlikte padişah unvanı da yer alır. XIV. ve XV. yüzyıllarda Osmanlı hükümdarları, İslami “sultan” unvanı ile beraber resmi unvan olarak “bey” ve “han” unvanlarını tercih etmişlerdir. XIV. yüzyılın ikinci yarısında Timur'un kullandığı “beg” unvanı önem kazanmış; Osmanlı hükümdarları resmî yazılarda “bey” veya “emir” unvanını kullanmaya devam etmişlerdir. Fatih Sultan Mehmed için kanunnamesinin dibacesinde diğer unvanlar yanında “hudavend-i a'zam” unvanı da bulunur. “Hudavendigâr” yerine daha sonra “en büyük hükümdar, imparator” anlamında “padişah” unvanı yaygınlaşmış ve yerleşmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın namelerinde ise bu kelimeye, “nice diyarın sultanı ve padişahı” veya “kılıcımız ile fetholunmuş nice memleketlerin padişahı Sultan Süleyman Şah b. Sultan Selim Şah Han” ifadesiyle rastlanır. En çok görülen şekil ise “padişah-ı âlem-penâh” terkididir. Batılılar padişah unvanını genellikle “imparator” şeklinde tercüme etmişlerdir (İnalçık 2007a: 140-141).

Osmanlı Devleti'nin onuncu padişahı Sultan Süleyman 1494'te Trabzon'da doğmuştur. 1520'de Osmanlı tahtına hükümdar olmuş ve yarım asra yakın süren hükümdarlığı zamanında Osmanlı Devleti fetihler, siyaset, ilim, irfan ve sanat itibarıyla en parlak devrini yaşarken, hukuk ve arazi işlerine dair düzenlenen ve yeniden konulan kanunlar ile devlet düzeninde ilerlemeler kaydedilmiştir (Uzunçarşılı 2016: 307).

Kırk altı yıl süren hükümdarlığıyla Osmanlı tarihinde tahtta en uzun süre kalan Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında Doğu'ya ve Batı'ya on üç büyük sefer gerçekleştirilmiştir. 1566 yılında Sigetvar savaş meydanında ölümüyle sona eren bu saltanat yılları daha sonraki dönemlerde hiç unutulmamış, onun şahsında Osmanlı Devleti'nin en parlak zamanını yaşadığı düşüncesi henüz torunu tahtta iken yaygınlaşmış ve daima ideal bir devir olarak anılmıştır (Emecen 2010: 72).

Devrin tarihçilerinin Sultan Süleyman'ın hükümdarlığına ilişkin vurguladıkları belki de en önemli özelliği adaletidir. Örneğin, Celâl-zâde Mustafa Çelebi *Tabâkatü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik* adlı tarihinde “Es-sultânü'l-a'zam ve'l-hâkânü'l-mu'azzam, mevlâ-yı mülükü'l-'Arab ve'l-'Acem, bürhân-ı aşhâbü's-seyf ve'l-çâlem, melikü'l-berreyn ve'l-bahreyn, kehfü'l-ümem, bergüzide-i şâhân-ı cihân, hülâsa-i havâkin-i devrân hazret-i Sultân Süleymân Hân” şeklinde hitap ettiği Kanunî'nin adaletinin semeresi ve himayetli tavırlarının neticesinde küfrün karanlıklarının mahvolduğunu ve o yüce hükümdarın cihamı aydınlatarak zulüm ve eziyete mani olduğunu şöyle dile getirir:

Semere-i âşâr-ı 'adâlet ile netice-i efvâr-ı himâyetleridir ki, şa'sa'a-i berç-te'sîr-i kızâ-nazîr-i 'Osmânî bunca ıklîmden zalâm-ı küfri mahv ü zâyil idüb, şu'le-i çerâğ-ı münîr-i keşîrû's-su'â'-ı şâhib-ķırânileri cihâna rüşenâ virüb, zulm ü cevre mâni' ü hâyil olur (Demirtaş 2009: 6).

Celâl-zâde'nin Kanunî'nin adaletinden sonra övgüyle andığı bir diğer özelliği ise cömertliği ve ihsanıdır: "Deryâ-yı kulzüm nihâyet-i ihsân u 'atâları vaşfına hüd pâyân ve yemm-i muhîr gâyet-i cüd u sahlâları beyânına bi'l-ķuvve imkân yok." (Demirtaş 2009: 7).

Kanunî döneminde yazılan Süleymannâmeler de onun saltanatına dair bilgiler içeren metinlerdir. Bu tür metinler ideal padişaha dair fikir vermeleri açısından dikkate değerdir. İlk şehnameci Ârifî'nin Süleymannâmesi'nde "gazi sultan, âdil hükümdar, İslam'ın savunucusu ve kültürün hamisi" olan sultan Süleyman imgesi yer alır. Eser aynı zamanda resimlenmiş bir Osmanlı tarihi özelliğindedir ki resimlerle ifade edilen genel görüntü bolluk, refah ve itibar durumunu gösterir. Sultan Süleyman, İran'ın destansı kahramanlarını hatırlatır şekilde hem savaşçı hem de hükümdar olarak âdeta bir efsane haline gelmiştir (Woodhead 2015: 221).

Bahsedilen bu vasıfları dışında sanata ve özellikle şiire verdiği önemle de bilinen Kanunî Sultan Süleyman aynı zamanda şairdir. Şüphesiz bu durum Osmanlı hükümdarlarından sadece Sultan Süleyman için geçerli değildir. Osmanlı hanedanı -diğer pek çok hanedandan farklı olarak- tarihte sanatkâr mizaçlı sultanlarıyla yer almıştır. İyi bir eğitimden geçen Osmanlı şehzade ve sultanları daha çok musikiye ve şiire ilgi göstermişler; bununla birlikte birçok sanat faaliyetini destekleyip sanatkârları himaye ederek bu konuda âdeta birbirleriyle yarışmışlardır. Anadolu Beylikleri Dönemi'nden itibaren beyler arasında bir yarışa dönüşen himaye, teşvik ve takdir anlayışı, Osmanlı sarayında da devam etmiştir (İsen vd. 2012: 9).

Osmanlı sultanlarının, belli zamanlarda topladıkları ulema ve şu'arâ meclislerinde hakem rolünü üstlenebilmeleri, şehzadelik dönemlerinde seçkin hocalardan aldıkları yüksek kültürle mümkün olmuştur. Belirli bir sanat zevki ve anlayışına sahip patronun/ hükümdarın himâyesi altında sanatkâr, ona göre eser vermeye gayret etmiştir. "Muhteşem Süleyman döneminde Osmanlı klasik kültürü yüksek sanat eserleri vermişse, bunda bu Padişah'ın yüksek sanat anlayışının önemli bir payı vardır." (İnalçık 2005: 15). Bu bağlamda Kanunî Sultan Süleyman'ın, devrindeki edebiyatın yönlendirilmesinde hami vasfıyla temel bir rol oynadığı açıktır.

Sanattan özellikle şiirden iyi anlayan bir hami olmasının yanında Sultan Süleyman, şair vasfıyla da padişah şairler arasında ön plana çıkmaktadır. Şiirlerinde Muhibbî'den başka Muhib, Meftûnî mahlaslarını da kullanan sultana, Sehî Bey *Heşt Bihişt* adlı tezkiresinin ilk bölümü olan "Tabaka-i Nuhustîn"i ayırmış; özellikle âşıkâne ve rindâne yazılmış şiirlerinden övgüyle söz etmiştir:

Ol celâlet âsümânınun maṭla'ından tulû' iden 'âşıkâne eş'âr u maṭla' ve rindâne güftâr u maṭta'larını şunlar ki 'âşık-ı şürîde-hâl âşüfte vü müşevveşü'l-aḥvâl 'ışk âteşine cân u dili sipend idüp 'ışk-bâzlıkda ser-âmed ü müstemend olmuşlardır (2017: 11).

Devrin bir diğer tezkire yazarı Latifi ise "Der-Zikr-i Hazret-i Sultân Süleymân Hân-ı Süleymân-nişân" başlığı altında Muhibbî'nin sanatını mana ve belagat açısından övdükten sonra Farsça ve Türkçe şiirleri olduğunu belirtir:

Esnâ-i umûr-ı saltanatda şâdef-i zâmîrlerinden şudûr iden kelâm-ı belâğat-nizâm ve kelimât-ı le'âlî-intizâm tertîb-i ḥurûf-ı ma'anî zurûf üzre tedvîn olup miyân-ı ehl-i 'irfânda ve elsine-i cihâniyânda iştiḥâr-ı tamm ve

itibâr-ı mālâ-keîâm bulmuşdur. Nâzûk edâ ve rengin elfâzla Fârisî ve Türki hûb eşârî ve nâzûk güftârî vardır (2018: 109).

Muhibbî'nin şiiirleri muhteva ve üslûp açısından "hükümdarlığını, sultan şahsiyetini ve havasını yansıtan veya hamasî yönü olan şiiirler; hikemî, fikrî, talimî mahiyetteki ve öğüt verici veya dinî, tasavvufî türden şiiirler; âşikâne, rindâne mahiyetteki şiiirler" olmak üzere üç gruba ayrılabilir (Çelebioğlu 1990: 42). Şairin padişah kimliğini ortaya koyan kimi beyitlerinde gaza ve sefer azmi açıkça hissedilir:

Tut elümi ayaga düşdüm gel iy dîn serveri
Eyleyem dînüñ yolında cân u dil ile gâzâ (c. 1 s. 130 g. 2/ 5)²

"Ey din ulusu, gel tut elimi, ayağa düştüm. Dinin yolunda can ve gönül ile gaza eyleyem." Muhibbî'nin,

Allâh Allâh diyelüm sancak-ı şâhî çekelüm
Yürüyüp her yañadan şarka sipâhî çekelüm (c. 2 s. 1208 g. 2358/ 1)

"Allah Allah diyelim, hükümdar sancağımı çekelim. Yürüyüp her yandan Şark'a asker çekelim." matlalı beş beyitlik gazelinde de sefer coşkusu hâkimdir.

Muhibbî divanında gerek bu örneklerde olduğu gibi gerçek anlamıyla gerekse ilahi ve beşerî sevgiliyi kastedecek şekilde "padişah, beg, efendi, han, husrev, server, sultan, şâh/şeh" vb. kelimeler sıklıkla kullanılmıştır. Söz konusu kelimeler Muhibbî'nin padişahlığa dair fikirlerini içermesi bakımından dikkate değerdir. Bu yazıda Muhibbî'nin şiiirlerinde padişahlık atfettiği güçten beklediği/ beklemediği vasıf ve davranışlar incelenmiş; böylece padişah şairin ideal padişah algısının ne olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.³

1. Padişah vasıfları

1. 1. Hükümdarlık

1. 1. 1. İdarede teklik

Muhibbî'nin incelenen şiiirlerinde padişahlığa dair öncelikle söylenmesi gereken, padişah konumuna yerleştirdiği gücün "hüküm verme" yetkisi üzerinde durduğudur. Bu yetkiyi her şeyin merkezindeki tek güç olan padişah elinde tutar. Mülkün tek sahibi ve yöneticisi odur. Bir memlekete iki padişah hükmederse o memleket yıkılır:

'İşk şâhî geldi ardınca bile sultân-ı gam
Yıkılır ol memleket hüküm itdi çün sultân iki (c. 2 s. 1659 g. 3365/ 5)

"Aşk şâhî ardında gam sultanıyla geldi. O memleket yıkılır; çünkü iki sultan hükmetti."

² Beyitler, Kemal Yavuz ve Orhan Yavuz tarafından hazırlanıp Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları'ndan 2 cilt hâlinde çıkan 4118 şiiirin yer aldığı Muhibbî Divanı'ndan alınmıştır. Beyitlerde kaynak metnin transkripsiyonuna sadık kalınmıştır.

³ Divan şairinin padişah algısının kaside bağlamında incelendiği çalışmalar için bkz. Ebru Onay (2013). *15. yüzyıldan 18. yüzyıla kasidelerde ideal hükümdar portresi ve hükümdarın metaforik sunumu* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara; İlyas Yazar ve Esra Uslu (2015). Divan şairinin padişah algısı. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), 2205-2230.

Aşağıdaki beyitte bir memlekette iki hükümdar olamayacağı, akıl ve aşkın bir arada bulunamayacağı düşüncesinden hareketle dile getirilmiştir:

'Aql şâhı gitti dilden geleli sultân-ı 'ışk

Olmamışdur bir şehirde ola şehriyâr iki (c. 2 s. 1658 g. 3364/ 4)

"Aşk sultanı geldiğinden beri akıl şahı gönülden gitti. [Zira] Bir şehirde iki şehriyar görülmemiştir."

1.1.2. Hüküm verme

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nin temel hukuku şeriattır. Devletin mutlak hâkimi konumunda olan padişahın hükümleri ise –şeriata aykırı olmayacak şekilde- dönemin şartlarına göre oluşturulan kanunlardır. 15. Yüzyıl kanunnamelerine göre, Kanûn-i Osmanî'nin temel ilkesi, "reâyâ ve ülke sultanındır" kuralıdır (İnalçık 2007b: 79). Sultanın fermanlar şeklinde ortaya çıkan bu kararları, kendi saltanatı devrinde uygulanır. Bu açıdan Muhibbî'nin şiirlerinde sıklıkla istiare ve teşbih yoluyla padişah konumuna yerleştirdiği sevgilinin emirleri de kesin ve tartışılmazdır:

Her ne emr itseñ revâdur cân-ıla baş üstine

Şahlar hükmi geçer kullar aña fermân okur (c. 1 s. 559 g. 945/ 4)

"Her ne emretsen can ve baş üstüne uygundur. Şahların hükmü geçer, kullar onun fermanına uyar."

Kulun padişahın hükümlerine karşı tavrı mutlak teslimiyettir:

Cevr iderse hüküm anuñdur mihr iderse luğf anuñ

Emri cârî bir kulam ol pâdişâhumdur benim (c. 2 s. 1219 g. 2381/ 4)

"Eziyet ederse hüküm onun, sevgi gösterirse lütuf onundur. Ben emri uygulayan bir kulum, o benim padişahımdır!"

Geh cefâ geh cevır gönderse nigârûñ kâyil ol

Pâdişehdür her ne fermân eyler-ise 'âmil ol (c. 2 s. 1036 g. 1979/ 1)

"Sevgilin bazen cefa bazen eziyet gönderse razı ol. Padişahtır; her ne ferman eylerse uygula!"

Öldürürse emr anuñdur dirgürürse hüküm anuñ

Her ne kim kılsa ben anuñ bende-i fermânıyam (c. 2 s. 1105 g. 2131/ 2)

"Öldürürse emir onun, diriltirse hüküm onundur. Her ne ki kılsa ben onun fermanlı kölesiyim."

Cevr ü cefâ kahr u sitem mihr ü vefâ cûd u kerem

Ben bende-i fermânıyam sen şâh-ı sultânın baña (c. 1 s. 165 g. 79/2)

"Eziyet, cefa, sıkıntı ve sitem; sevgi ve vefa; cömertlik ve kerem! Ben fermanlı kölenim, sen sultanların şahısın bana!"

Kimse padişahın emirlerine itaatsizlik edemez; çünkü buyurduğu her ne ise ferman olur:

Kimse baş çekmez Muhibbî her ne hüküm itse revâ

Pâdişâh her ne buyursa kullar[a] fermân olur (c. 1 s. 504 g. 830/ 5)

“Muhibbî, kimse karşı çıkamaz; her ne hükmetse uygundur. Padişah ne buyursa kullara ferman olur.”

Padişahın fermanıyla ilgili konuşmak kulun haddi değildir:

Her ne emr itseñ buyur ben turmuşam fermânuña

Ĥaddi mi vardur kuluñ kim ide sulţân-ıla baĥş (c. 1 s. 267 g. 305/ 3)

“Her ne emir etsen buyur; ben fermanını beklerim. Sultanla konuşmaya kulun haddi mi vardır?”

Kul, padişahın fermanını kabul etmekten başka bir söz diyemez:

Dakdı boynuma kemend-i zülfini dilber yine

Şâh fermânın ĥabûl itmekden özge kul ne dir (c. 1 s. 375 g. 535/ 4)

“Sevgili yine saçının kemendini boynuma taktı. Padişah fermanını kabul etmekten başka kul ne der?”

Kuldan beklenen padişahının hükümlerine uymaktır:

Her ne emr itseñ buyur kim pâdişâhumsın benüm

Kul odur kim cân u dilden şâhına fermân ola (c. 2 s. 1847 ek şiirler g. 3984/ 3)

“Her ne emretsen buyur ki benim padişahımsın! Kul, canı ve gönlüyle şahının emirlerine uyardır.”

Sultanın hükmünden ölünceye kadar kurtulmanın imkânı yoktur:

Ėamze-i cellâdına dirsem ĥalâs itgil beni

Dir kim ölmeyince olmaz ĥük-m-i sulţândan ĥalâs (c. 1 s. 802 g. 1474/ 3)

“Cellat yan bakışlarına beni kurtar desem sultanın hükmünden ölmeyince kurtuluş yok, der.”

1.1.3. Hükümde kararlı olma

Padişahın hükümdarlık vasfı açısından aranan özelliklerden biri de kararında durmasıdır. Tek olan padişahın fermanı da tek olmalıdır:

Öldürem dirdüñ peşimân olma dur ikrâruña

Şâhlar fermânı birdür olamaz fermân iki (c. 2 s. 1659 g. 3365/8)

“Öldüreyim derdin, pişman olma, kararına uy. Şahların fermanı birdir; iki ferman olamaz.”

Cân alup bir buse virem diyüben emr eyledüñ

Pâdişâhsın pâdişâhlaruñ olur fermânı bir (c. 1 s. 522 g. 871/ 7)

“Canı alıp bir buse vereyim diye emrettin. Padişahsın, padişahların fermanı bir olur.”

1.2. Adalet

Kanunî Sultan Süleyman, şiirlerinde ikinci Osmanlı halifesi ve Zill-ı Yezdân olarak adaleti temin için uğraştığını ve adaletle hükmetmenin ibadetten üstün olduğunu özellikle söz konusu etmiştir (Uçan Eke 2015: 166). Bu yönüyle beyitlerinde padişah konumundaki sevgiliden beklediği öncelikli tavır da kullarına karşı adaletli olmasıdır:

Zulm gördük kapuña geldük şehâ dâd isteyü

Kullaruña 'adl kıl devletlü sulţānum benüm (c.2 s.1089 g. 2096/2)

"Ey şah, zulüm görüp kapına merhamet istemeye geldik. Benim devletli sultanım, kullarına adaleti sağla."

Farsça bir isim olan "dâd", pek çok farklı anlamı yanında "feryat, figan; adl, insaf ve istikamet; tazallüm, igâse ve imdat" anlamlarına da gelir (Mütercim Âsım Efendi 2009: 149). Muhibbî'nin incelenen şiirlerinde kelimenin gerek feryat edip yardım bekleyen kulun gerekse adaleti sağlayacak padişahın durumuna işaret edecek şekilde sıklıkla kullanıldığı görülmektedir:

Kullaruñuz niçe bir zulm-ıla bî-dâd idesin

Pâdişehsin demidür 'adl kılup dâd idesin (c.2 s. 1252 g. 2455/1)

"Kullarınız, [bize] ne zamana kadar zulümle insafsızlık edeceksin? Padişahsın, adaletli davranıp merhamet etmenin zamanıdır!"

Şaire göre, adaletli padişah devrinde hiç kimse bir başkasına zulmedemez:

Cefâ vü cevri ü zulmı eyleme hû

Sakın kim memleket sulţānı vardır (c. 1 s. 516 g. 858/ 3)

"Cefa, eziyet ve zulüm eyleme! Sakın ki memleketin sultanı vardır!"

Bu durum Divan şiirinin temel şahısları sevgili ve rakip için de geçerlidir:

Diñüz ol meh-rû katı 'aşıklara zulm itmesün

Sorılır âhîr ki zîrâ memleket sulţānı var (c. 1 s. 559 g. 944/ 7)

"O ay yüzlüye âşıklara çok zulmetmemesini söyleyin. Sonunda hesabı sorulur; zira memleketin sultanı var."

Raķîbâ gel nigâr-ıla bizüm aramıza girme

Şikâyet eylerüz vallâhi 'âdil şâhumuz vardır (c. 1 s. 425 g. 652/ 4)

"Ey rakip, gel sevgili ile bizim aramıza girme. Şikâyet ederiz; vallahi adil padişahımız vardır."

Adil padişahın devrinde kimse onun dergâhından geri çevrilmez:

Sürme kapuñdan Muhibbî gelse 'arz-ı hâl için

Şâh-ı 'âdil dergehinden olmaz hiç kimse men"⁴ (c. 1 s. 825 g. 1521/ 5)

“Muhibbî halini arz etmek için gelse kapından çevirme; adil padişahın dergâhından hiç kimse menedilmez.”

Kapısına gelen padişahın kuluna adaletsiz davranması yakışık almaz:

Pâdişâhum dâd umageldi Muhibbî kapuña

Gösterürsin hiç revâ mıdur ana bî-dâdlık (c. 1 s. 861 g. 1594/ 5)

“Padişahım, Muhibbî kapına yardım umarak geldi. Ona insafsızlık etmen uygun mudur?”

Kullarunı bî-ğad öldürdün cefâ vü zulm-ıla

'Adl ü dâd itmek sezâ degül midür sulţâna hem (c. 2 s. 1226 g. 2397/ 2)

“Kullarımı bitmeyen cefa ve zulümle öldürdün. Sultana adalet ve insaf yaraşmaz mı?”

Her ne kadar hükümdardan beklenen adalet ise de Divan şiiri geleneğinde sevgilinin kul konumundaki âşığa adil davranıp merhamet ettiği görülmez; aksine sevgilinin eziyetleri artarak devam eder. Sabrı tükenen âşğın hükmeden sevgiliye hayıflanmaktan başka elinden bir şey gelmez:

Dâduma dâd itmedi ol pâdişâh-ı muhteşem

Dâyimâ cevri ü cefâ-y-ıla ider zulm ü sitem (c. 2 s. 1075 g. 2062/1)

“O muhteşem padişah feryadına merhamet etmedi. Daima eziyet ve cefa ile zulüm ve eziyet eder.”

Rûz u şeb âh u figânımı benüm dinlemeyüp

Zulma dâd eylemeyüp hışm-ıla ol şâh gider (c. 1 s. 466 g. 743/ 3)

“Gece gündüz benim âh ve figanımı dinlemeyip zulme [karşı] adalet göstermeyerek hışımla o şah gider.”

Sanma iy şeh kim kapuñda nâle vü feryâd yok

Hey ne zâlimsin seniñ beñzer katuñda dâd yok (c. 1 s. 893 g. 1665/1)

“Ey şah, kapında inleme ve feryat yok sanma. Hey ne zâlimsin! Belli ki senin katında merhamet yok!”

Kişi bu dünyada padişah bile olsa ilahi açıdan mutlak hâkim olan Allah'a hesap verecektir. Bu nedenle eşğine adalet talebiyle gelene ilgi göstermelidir:

Pâdişâh olduñsa cânâ Tañrı'dan korkmaz mısın

Niçeye dek âsitânuña varup dâd eyleyem (c. 2 s. 1107 g. 2136/ 2)

“Ey can! Padişah oldunsa Allah'tan korkmaz mısın? Daha ne kadar eşğine gelip feryat edeyim?”

⁴ Mısra, kaynakta “Şâh 'âdildir kühendin olmaz hiç kimse men” şeklinde yer almaktadır. Beyitteki vezin ve anlam birliği göz önünde bulundurulduğunda, mısranın “Şâh-ı 'âdil dergehinden olmaz hiç kimse men” olarak okunması doğru olacaktır.

Padişah, ilâhî kudretin yeryüzündeki temsilcisi olduğundan, adaletle hükmetmek ve herkese karşı adil olmak mecburiyetindedir. Devlet-i ebed- müddet düşüncesinin temelinde de bu vardır (Çınar 2001: 311). Bu nedenle sultan, adaletli olması yönündeki sözleri dikkate almalıdır; sonunda bunun hesabı kendisinden sorulacaktır:

N'ola sultân-ı 'âlemsin kapuında dâda dâd eyle

Sorılmaz mı 'acceb âhîr n' için tutmayasın gûşî (c. 2 s. 1699 g. 3459/ 3)

"Âlemin sultanıysan ne ola? Kapında yardım isteyene adalet göster. Sonunda sana sorulmaz mı; niçin sözü dinlemezsin?"

Muhibbî aşağıdaki beyitlerde ise padişah olarak kendisine seslenir ve adalet uyarısı yapar:

Şâh olup iy dil eger kılmayasın 'adl-ile dâd

İki 'âlemde muğarrer olırsarsın nâ-murâd (c. 1 s.298 g. 369/1)

"Ey gönül, şah olup adaletli ve insafli davranmazsan şüphesiz ki iki âlemde muradına erişemezsin."

İy Muhibbî 'adl kıl bir kimseye zulm eyleme

Hağ ta'âlâ çünkü bilürsün ki sevmez zâlimi (c. 2 s. 1639 g. 3321/ 5)

"Ey Muhibbî, adaletli ol, kimseye zulmetme! Çünkü bilirsin ki Allah zalimi sevmez."

1.3. Merhamet

Muhibbî'nin incelenen şiirlerinde bir kul olarak, sonsuz merhamete sahip Allah'ın affediciliğine sığındığı görülür. Günahlarının farkında olan ve tövbe eden Muhibbî'nin isteği padişahlar padişahı olan Allah'ın onu affetmesidir:

Muhibbî ağla añ yüzün karasın

Günâhuñ 'afv ide ol şâh-ı şâhân (c. 2 s. 1277 g. 2513/ 6)

"Muhibbî ağla, yüzünün karasını an. O şahlar şahı senin günahını affeder!"

Kul daima hata yapsa da padişahın beklenen lütfedip merhametli davranmasıdır. Beyitte şairin açık istiare yoluyla padişah olarak nitelendirdiği Allah'tır:

Kuluñ işi dâyimâ cürm ü hağâ

Pâdişâh olan ider luğ u 'ağâ (c. 2 s. 1904 ek şiirler g. 4117/ 4)

"Kulun işi daima suç ve hatadır. Padişah olan lütuf gösterip bağışlar."

Aşağıdaki beyitte ise "Benim rahmetim gazabımı aşmıştır." kutsî hadisine telmihte bulunularak Allah'ın affının gazabından çok olduğu ifade edilir:

Hağâsı çok Muhibbî' nün muğırdur eylemez inkâr

Bi-ğamdi'llâh tutar şâhum 'ağâsını gâzabdan yig (c. 1 s. 909 g. 1702/ 5)

"Muhibbî'nin hatası çoktur; inkâr etmeyip kabul eder. Allah'a şükür ki padişahım bağışlayıcılığımı gazabından çok tutar."

Muhibbî'nin padişah konumuna yerleştirdiği sevgiliden de beklentisi affedici olmasıdır:

Küh-ı gamda dilberâ her günde âh eksük degül

Pâdişehsin 'afv kıl kuldân günâh eksük degül (c. 2 s.1048 g. 2003/ 1)

"Ey dilber, gam dağında her gün âh eksik değil. Padişahsın affet, kuldân günâh eksik değil!"

Padişaha yakışan yumuşak huydur:

İtme Muhibbî kuluña gel yok yire gâzab

Sulţân olan kimesneye lâyıķ-durur hilim (c. 2 s. 1082 g. 2077/ 5)

"Muhibbî kuluna gel yok yere kızıp öfkelenme. Sultan olan kimseye yumuşak huy layıktır."

Kulun suçunu bağışlarsa padişahın cömertliği ve kereminden bir şey eksilmez:

Eger 'afv eylesen cürm ü günâhum

Ne eksile şehâ cüd u keremden (c. 2 s. 1255 g. 2462/ 2)

"Ey şah! Eğer suçumu ve günahımı affedersen cömertlik ve kereminden ne eksilir?"

Padişahın kapısına gelen kuluna merhamet etmesi, onun büyüklüğünü artırır:

Hicr elinden dâda geldüm kapuña şâh-ı hüsün

Şevketün ola ziyâde baña ger dâd idesin (c. 2 s. 1297 g. 2558/ 2)

"Güzellik şahı, ayrılık elinden kapına feryada geldim. Bana insaf edersen şevketin artar."

Bu dünyada artık lütuf ve kerem değerlidir. Bu nedenle padişah da gönülleri incitmemelidir:

Luţf u keremün vâ-iken 'âlemde revâcı

Olmaga şehâ böyle dil-âzâr sebeb ne (c. 2 s. 1486 g. 2978/ 4)

"Ey şah, âlemde lütuf ve kerem revaçtayken böyle gönül kırmaya sebep nedir?"

Eğer padişah merhametsiz olursa günahı boynunda kalacaktır:

Gele iy hūblaruñ şâhı kalur boynuñda günâhı

Teraħhüm eyle ki gâhî inende bî-âmân olma (c. 2 s. 1481 g. 2968/4)

"Ey güzeller şahı! Kimi zaman merhamet eyle, çok acımasız olma ki günahı boynunda kalır!"

1.3.1. Merhametin zıddı olarak zulüm

Muhibbî'nin incelenen şiirlerinde adil ve merhametli olan padişahın kullarına zulmetmeyeceği sıklıkla dile getirilmiş; böylelikle padişahın zâlim olmaması gerektiğine işaret edilmiştir. Şaire göre, padişah haksız yere kana girmeyendir:

Seni sevdümse iy meh-rû ne suç itdüm ki öldürdün

Revâ mı padişâh olan gire nâ-ḥaḳ yire kana (c. 2 s. 1510 g. 3030/ 4)

“Ey ay yüzlü seni sevdimse ne suç ettim ki beni öldürdün. Padişah olanın haksız yere kana girmesi reva mı?”

Padişah olan kişinin öğüt dinleyip zulmetmemesi gerekir:

Pâdişâh-ısañ bu pendüm gûş kıl zulm eyleme

Gör Süleymân kaçmayuban aldı pendî mürdan (c. 2 s. 1249 g. 2449/ 3)

“Padişah isen bu öğüdüme kulak ver, zulmetme! Gör ki Süleyman kaçmayıp karıncadan öğüt aldı.”

Rivayete göre bir gün Süleyman peygamber ordusuyla sefere giderken karınca beyinin diğer karıncalara “Kaçınız! Süleyman’ın orduları sizi ezmesin.” dediğini duyunca gülümser ve karınca beyini yanına davet eder. Karınca beyi bir çekirge budu ile onu ziyarete gelir. Hz. Süleyman’ın duasıyla but bereketlenir ve yarısıyla tüm ordu doyar. Hz. Süleyman budun kalan yarısını karıncaya iade edip ondan öğütler ister. Karınca Süleyman’a öğütlerde bulunur (Pala 2009: 412).

Muhibbî beytinde Hz. Süleyman’a telmih yaparak padişahın zulmetmemesini söylerken aynı zamanda güç timsali peygamber Süleyman’ın bile yeri geldiğinde aciz karıncadan nasihat dinlemesini örnek gösterir. Böylece padişahın kimi zaman öğütlere kulak vermesi gerektiğine işaret eder.

Muhibbî'nin padişah ve zulüm ilgisine yer verdiği beyitlerinde daha çok zulmün hesabının sorulacağı düşüncesi hâkimdir:

Muḥibbî'ye cefâ kılma bugün sultân-ı 'âlemsin

Sorılısar-durur yarın eñ evvel şehlerüñ dâdı (c. 2 s. 1652 g. 3351/ 5)

“Âlemin sultanısın, Muhibbî'ye bugün cefa etme! Yarın en önce şahların adaleti sorgulanacaktır.”

İy güzeller şâhı zulm itme bugün 'uşşâka gel

Bu meşeldür her ne kim kılsa kişi yarın görür (c. 1 s. 644 g. 1131/ 3)

“Ey güzeller şahı, gel bugün âşıklara zulmetme. Bu atasözüdür ki kişi her ne yapsa yarın [onu] görür!”

Husrevâ çün ḥüsn-ile sultân-ı 'âlemsin bugün

Zulm-ı 'uşşâk eyleme âḥir sorulur dâddan (c. 2 s. 1375 g. 2732/ 4)

“Ey padişah, güzelliğinle bugün âlemin sultanısın. Âşıklarına zulmetme ki sonunda adaletinden sorulur.”

Zulümden vazgeçmeyen padişahın saadeti uzun sürmeyecektir:

Zulmü kogil ‘âşıkâ hüsnüñ terakķi eylesün

Zulmü çok ‘âlemde şâh-ı kâmurân eglenmedi (c. 2 s. 1667 g. 3383/ 4)

“Âşığa zulmetmeyi bırak ki güzelliğın artsın. Âlemde zulmü çok olup isteğine kavuşmuş şah çok yaşamadı/ duramadı.”

Şahın eziyetlerine karşı âh eden gariplerin bu âhını yerde bırakmayacak Allah’ı vardır:

İnen cevri itme ‘uşşâka vefâ kıl iy şeh-i hûbân

Garîbün âhını yerde komaz Allâh’umuz vardur (c. 1 s. 651 g. 1145/ 3)

“Ey güzeller şahı, âşıklara çok eziyet etme, vefa göster. Garibin âhını yerde bırakmayacak Allah’ımız vardır.”

1.4. İhsan

İhsan, “bahşış, atıyye; iyilik, hüsn-i ‘amel; hüsn-i mu’âmele, mürüvvet” gibi anlamlara sahiptir (Muallim Nâcî 2009: 256). Osmanlı dönemi şair ve yazarları kelimeyi devlet büyüklerine sundukları eserlerde - özellikle kasidelerde- onlardan beklentilerini ifade edecek şekilde sıklıkla kullanmışlardır. Bu yönüyle “ihsanda bulunma”, padişahın olması gereken bir özellik olarak Muhibbî’nin beyitlerinde de yer alır:

Küyuña varsa nazâr kıl ‘âşıkı men’ eyleme

Padişehlerden kul olan dâyimâ ihsân umar (c. 1 s. 324 g. 425/ 3)

“Semtine vardığında âşığı gör, reddetme. Kul olan padişahlardan daima ihsan umar.”

Yüzün göster odur hüsnüñ zekâtı

Kapuña bu gedâ ihsâna geldi (c. 2 s. 1587 g. 3203/ 4)

“Yüzünü göster ki güzelliğının zekâtı odur. Bu kul, kapına ihsan almaya geldi.”

Padişahın beklenen kapısına gelen kula ihsan üstüne ihsan vermesidir:

Pâyüña düşüp eger dâmânuñ öpsem yok dime

Padişâh olan ider ihsân ihsân üstüne (c. 2 s. 1524 g. 3060/ 4)

“Ayağına kapanıp eteğini öpsem olmaz deme. Padişah olan ihsan üstüne ihsan eder.”

Osmanlı’da padişahlar bayram günlerinde cömertliklerinin bir göstergesi olarak da ihsanlarda bulunmuşlardır. Bayram zamanı dağıtılan hediyelere “îdâne/ iydâne” denilmektedir. Bu hediyeler kimi zaman para kimi zaman ipek ve yünlü elbiseler vb. şeklindedir (Özkan 2007: 380). Aşağıdaki beyitte de padişahların bayramda kullarına ihsanda bulunması geleneğine telmihte bulunulur:

‘Âdet oldı her kaçan ‘iyd olsa ihsân eylemek

Bu Muhibbî bendeñe kıl büseñi ihsân-ı ‘iyd (c. 1 s. 313 g. 401/ 5)

"Ne zaman bayram olsa ihsan etmek âdet oldu. Bu Muhibbî kuluna buseni bayram ihsanı olarak ver."

İncelenen beyitlerde "inâyet" ve "mürüvvet" kelimelerinin de padişahın ihsanına işaret edecek şekilde kullanıldığı görülmektedir:

İtlerinden âsitânında beni 'add eylemiş
Şâh olandan kullara dâyim 'inâyetler gelür (c. 1 s. 359 g. 500/ 3)

"Beni eşîğindeki köpeklerinden saymış. [Zira] Şah olandan kullara daima ihsan gelir."

Kendüyi görmez Muhibbî büseñe lâyıķ velî
N'eylesün umar mürüvvet çünki sultândan gelür (c. 1 s. 466 g. 744/ 5)

"Muhibbî kendisini busene layık görmez ama neylesin bekler; çünkü sultandan ihsan gelir."

1.5. Alçakgönüllülük

Padişahlar memleketlerinin hâkimi olsalar da güçlerine kapılıp kibirlenmemelidirler. Çünkü bu dünya geçicidir:

Bir akar su hûblık dünyâ degüldür ber-ķarâr
Padişehler mülke hûblar hüsne mağrûr olmasun (c. 2 s. 1372 g. 2724/ 4)

"Güzellik bir akar sudur, dünya da daimi değildir. Padişahlar mülke, güzeller güzelliğe gururlanmasın."

Kişi padişah bile olsa kendisini kul olarak görmelidir:

'Aşık-ısañ kendüni efgende gör
Padişâh-ısañ özüni bende gör (c. 1 s. 625 g. 1089/1)

"Aşıkısan kendini biçare gör; padişahısan özünü kul gör."

Konuyla ilgili Muhibbî'nin padişah olarak kendisine seslendiği ve öğütlerde bulunduğu beyitler dikkat çekicidir. Söz konusu beyitlerde padişah şairin kendi sesi duyulur:

Mağrûr olup cihâna olma Muhibbî gâfil
Dünyâda padişâlık bir laħza h'âba benzer (c. 1 s. 574 g. 975/ 5)

"Muhibbî, gururlanıp cihana aldanma; dünyada padişahlık bir anlık uykuya/ rüyaya benzer."

Kendisine Dârâ, Keyhusrev, Keykâvûs, Behrâm, Hüsrev gibi ünlü Şehnâme kahramanları ve hükümdarlarını örnek göstererek padişahlığa ve onun verdiği nimetlere kapılmaması gerektiği yönünde nasihatlerde bulunur:

İy Muhibbî gâfil olma bu felekden kıl hâzer
Padişâh-ı dehr iken gör n'eyledi Dârâ'ya bak (c. 1 s. 854 g. 1579/ 7)

“Ey Muhibbî, uyanık ol; bu felekten sakın! Devrin padişahı iken Dârâ’yı gör neyledi bak!”

N’olırsar hâlûn Muhibbî bilmek isterseñ eger

Efser-i Keyhüsrev-ile tâc-ı Keykâvüs’a bak (c. 1 s. 853 g. 1577/ 5)

“Muhibbî hâlin ne olacak bilmek istersen Keyhüsrev ile Keykâvüs’un tacına bak!”

Tâc u taht u zür u bâzûya Muhibbî bakma gel

Hîç bilir misin ki şimdi kandadur Behrâm-ı Gür (c. 1 s. 416 g. 631/ 6)

“Muhibbî taç, taht, güç ve kuvvete bakma gel! Behrâm-ı Gür şimdi nerededir, hiç bilir misin?”

Ger bugün dünyâ saña râm olsa yarın gayradur

Tâc-ı Hüsrev’le Muhibbî mülk-i Dârâ’dan n’olur (c. 1 s. 478 g. 772/ 5)

“Eğer bugün dünya sana boyun eğse yarın başkasına eğer. Muhibbî Hüsrev’in tacıyla Dârâ’nın memleketinden ne olur?”

Bu dünyanın geçiciliğine örnek gösterebilecek isimlerden biri de hem peygamber hem hükümdar olan Süleyman’dır:

Taht u tâc u saltanat berbâd olur çün ‘âkıbet

Kendüni ‘âlem seririne Süleymân oldı tut (c. 1 s. 258 g. 286/ 3)

“Tut ki âlem tahtına Süleyman oldun; sonunda taht, taç ve saltanat berbat olur.”

Bu nedenle kişi bu dünyada en yüksek makamlara bile ulaşsa aciz olanı küçük görüp ezdirmemelidir. Muhibbî bu düşüncesini Süleyman ile karınca arasında geçtiği rivayet edilen hikâyeye telmihte bulunarak dile getirir:

Nigârâ câh u devletle Süleymân-ı zamân-iseñ

Basup pâ-mâl itdürme ayak altındaki mürî (c. 2 s. 1598 g. 3231/ 2)

“Ey sevgili, makam ve mevkinle devrin Süleyman’ı isen, ayak altındaki karıncaya basıp onu çiğneme!”

Bu âlemde asıl sultanlık debdebeden uzak olmaktır:

Hây u hûdan fâriğ ol ‘âlemde sultânlık budur

Pendini güş eylegil mürûñ Süleymânlık budur (c. 1 s. 560 g. 947/1)

“Gürültü patırtıdan uzak ol ki sultanlık budur. Karıncanın öğüdünü dinle ki Süleymanlık budur.”

İffetli ve edepli olmak devrin hükümdarı olmaktan daha kıymetlidir:

Gerek İskender ü Dârâ gerek sultân-ı devrân ol

Saña yigdür kamusından hemân tek pâk-dâmân ol (c. 2 s. 1069 g. 2050/1)

"Gerek İskender gerek Dârâ gerek devrin sultanı ol; sana hepsinden yeğ olan sadece namuslu olmaktır!"

Edeb çün tâc-ı devletdür Muhibbî götürür başa

Bulunmaz nesne 'âlemde ola hergiz edebden yig (c. 1 s. 932 g. 1753/ 6)

"Edep devlet/ saadet tacı olduğu için Muhibbî onu başına götürür. Âlemde edepten daha üstün bir nesne asla bulunmaz!"

Muhibbî padişahlığın gösterişli kıyafetlerindense dervişin hırkasını tercih eder:

Şâh olup kim geydi-y-ise atlas u dîbâ harîr

Yig-durur saña kalender gibi olmak jende-püş (c. 1 s. 777 g. 1417/ 2)

"Şah olup atlas ve ipekli kumaşlar giymektense sana kalender gibi eski püskü hırka yeğdir."

1.6. İhtiyaca cevap verme

Kulun, padişahından başka hâlini arz edeceği bir kapı yoktur. Bu durum beyitlerde Allah, sevgili ve hükümdar katmanları için değişmez bir kabulde yer almaktadır:

Pâdişahlar pâdişâhı çün der-i hâcettür⁵

Var yürü iy hasta gönlüm iste andan kâmuñı (c. 2 s. 1610 g. 3255/ 2)

"Padişahlar padişahı ihtiyaç kapısıdır. Ey hasta gönlüm, var yürü, ondan muradımı iste."

Cân u dil derdini eyleñ döstlar cânâna 'arz

Olıgelmişdür kuluñ ahvâli çün sulţâna 'arz (c. 1 s. 807 g. 1484/ 1)

"Dostlar, can ve gönül derdini sevgiliye arz edin. Çünkü kulun hâli sultana arz olagelmiştir."

Padişahın kapısına giden kulun sadakatının de bir göstergesi olarak hediye götürmesi aşağıdaki beyitlere konu olmuştur:

Dil tuhfe itdi cânımı cânâna 'arz ider

Hâlini kul olan kişi sulţâna 'arz ider (c. 1 s. 432 g. 670/1)

"Gönül, canını canana hediye edip arz eder. Kul olan kişi hâlini sultana arz eder."

Pişkeş it cânuñı iy dil der-i cânâna gel

Çünkü kulsın hâlünü 'arz itmege sulţâna gel (c. 2 s. 1017 g. 1935/ 1)

"Ey gönül, canını hediye edip sevgilinin kapısına gel. Çünkü kulsun, hâlini arz etmek için sultana gel."

Padişaha yakışan, kapısına gelen kulunu geri çevirmemektir:

⁵ Kelime vezin gereği "hâcâtdur" veya "hâcettürür" şeklinde okunmalıdır.

Cürmi çok geldi Muhibbî kapına redd eyleme

Kanda varsun pâdişâhum saña tutmuşdur ümîd (c. 1 s. 305 g. 385/ 5)

“Muhibbî kapına suçu çok bir hâlde geldi, onu reddetme. Padişahım kime varsın ki sana ümit bağlamıştır!”

Pâdişâhâ şıdķ u ihlâşum saña ma'lûm iken

Dergehûnden bu Muhibbî kuluñı gel kılma red (c. 1 s. 305 g. 386/ 5)

“Ey padişah, doğruluğum ve temizliğim senin tarafından bilinirken bu Muhibbî kulunu dergâhından gel reddetme!”

Bir dem yüzüñi görmemek iy mâh ne müşkil

Kim bendesini redd ide bir şâh ne müşkil (c. 2 s. 1012 g. 1924/ 1)

“Ey ay yüzlü, bir an yüzünü görmemek ne zor! Zira bir padişahın kulunu reddetmesi [kulu için] ne zor[dur]!”

1.7. Ülkeyi imar etme

Padişahı beklenen özelliklerden biri de mülkünü bayındır hâle getirmesidir. Bu nedenle beyitte Muhibbî padişah konumundaki sevgiliyi mimar olarak nitelendirir:

Şehâ mi'mârsın gel eyle ta'mîr

Gönül ma'müresi vardı hârâba (c. 2 s. 1472 g. 2947/ 6)

“Gönül şehri harap oldu. Ey şah mimarsın, gel tamir et!”

Adalet sahibi sultan, harap olmuş gönül memleketini şenlendirecektir:

Bu hârâb olmuş gönül mülkini âbâd idiser

Luţfin izhâr eyleyen 'adl issi sulţânım-durur (c. 1 s. 483 g. 784/ 2)

“Bu harap olmuş gönül ülkesini imar edecek [olan] lütfunu gösteren adalet sahibi sultanımdır.”

Ancak zâlim olan padişah memleketini geliştirip güzelleştirmez:

Âh yıllar geçdi dilber gönlümü şâd eylemez

Şâh kim zâlim ola mülkini âbâd eylemez (c. 1 s. 700 g. 1245/ 1)

“Âh yıllar geçti, sevgili gönlümü mutlu etmez. Şah zalim olursa ülkesini imar etmez.”

İy güzeller şâhı gördün zulmumı dâd itmedün

Bu hârâb olmuş gönül şehrini âbâd itmedün (c. 1 s. 962 g. 1819/1)

“Ey güzeller şahı, zulm[e uğradığımı] gördün, insaf etmedin. Bu harap olmuş gönül şehrini bayındır [hâle] getirmedi.”

Memleketinin viran olması padişaha yakışmaz:

Pâdişâh-ı hüsn olasın hiç revâ mıdır saña

Yüz harâba tuta dil mülki kamu vîrân ola (c. 1 s. 191 g. 137/ 4)

"Gönül mülkünün viran olup yüzünü haraba döndürmesi sen güzellik padişahına uygun mudur?"

2. Padişah-kul ilişkisi

Muhibbî'nin şiirlerinde yer alan kula ilişkin ifadeler padişah algısına dair fikir vermesi açısından önemlidir. Muhibbî; sevgiliyi padişah, kendisini kul olarak konumlandığı beyitlerde sevgilinin kendisini görmeyip anmamasını padişahın kulundan haberdar olmamasıyla ilişkilendirerek olağan karşılar:

Bu Muhibbî cân virüp kuyında hiç bilinmedi

Pâdişâh-ı dehr añmazsa 'aceb mi bendesin (c. 2 s. 1315 g. 2597/ 5)

"Bu Muhibbî semtinde can verip hiç bilinmedi. Âlem padişahı kulunu anmazsa şaşılır mı?"

Kulun ölmesi padişah için bir şey ifade etmez:

Didüm öldi Muhibbî didi ol yâr

Gedâlar ölse şâh eyler mi kaygu (c. 2 s. 1399 g. 2786/ 6)

"Muhibbî öldü, dedim. O sevgili 'Kullar ölse şah kaygılanır mı?' dedi."

Ben bir gedâ vü sen olasın şâh-ı muhteşem

Derd ü gamuñla ger ölür isem saña ne gam (c. 2 s. 1222 g. 2388/ 1)

"Ben bir kul ve sen bir muhteşem şahsın. Eğer derdin ve gamınla ölürsem sana ne gam?"

Kul, padişah için vardır; önemli olan padişahın varlığıdır:

Ben helâk oldum gamuñdan sen esen ol iy şanem

Şâh sag olsun hezârân bende kim ölse ne gam (c. 2 s. 1194 g. 2328/ 1)

"Ey güzel, ben senin gamından öldüm, sen esen kal! Şah sağ olsun, binlerce kul ölse ne gam?"

Bu anlayışta kulun padişahla bir araya gelme ihtimali yoktur:

Divâne dil ki yâr-ıla ister muşâhabet

Kim gördi anı şehler otura gedâ-y-ıla (c. 2 s. 1893 ek şiirler g. 4091/ 3)

"Divane gönül sevgili ile sohbet ister. Şahların kul ile oturduğunu kim görmüş?"

Sen güzeller şâhısın ben 'ışkuñ-ıla mübtelâ

Hiç olur mı ki muğârin ola şâh-ıla gedâ (c. 1 s. 157 g. 63/ 1)

“Sen güzeller şahısın, ben [ise] aşkına tutkun! Hiç şah ile kul yakın olabilir mi?”

İy Muhibbî da‘vet itme meclise meh-rûlar[ı]

İhtiyâr eyler m[i] hîç sulţân olan kul şöhetin (c. 2 s. 1355 g. 2684/ 5)

“Ey Muhibbî, o ay yüzlüleri meclise davet etme. Sultan olan kul sohbetini hiç ister mi?”

Padişah kulundan uzakta durur:

İy Muhibbî saña mihr eylemese yâr ne tañ

Her kaçan görse gedâyı şeh olan ‘âr eyler (c. 1 s. 458 g. 725/ 5)

“Ey Muhibbî, sevgili sana sevgi göstermezse şaşılmaz. Şah olan ne zaman kulu görse uzak durur!”

Firâr itse n’ola görse bu dil-ğastesini

Şâh olan kimsene dervîşden ‘âr itse ne var (c. 1 s. 680 g. 1205/ 20)

“Bu gönül hastasını görüp kaçsa ne olur? Şah olan kimse dervîştan sakınsa ne var?”

Bakmasañ ‘âşıklara çünkü güzeller şahısın

Pâdişehsin tañ degül dervîşden ‘âr eyleseñ (c. 1 s. 959 g. 1813/ 5)

“Güzeller şahı olduğun için âşıklara bakmazsın. Padişahsın dervîşle ilgilenmemen ayıp değil!”

Kulun kimi zaman beklediği ise padişahın kendisiyle ilgilenmesidir:

N’ola olduñsa bugün hüsn ilinüñ pâdişehi

Nazar it kullaruñuñ hâline bak gâh gehî (c. 2 s. 1695 g. 3449/1)

“Bugün güzellik ilinin padişahı oldunsa ne olur? Ara sıra kullarının hâline bakıp ilgilen.”

Muhibbî’ye göre padişah kullarına kayıtsız kalmamalıdır:

Ehl-i ‘ışk küyuña varsa çağrışurlar dâd dâd

Bî-ğabersin kullaruñdan hey güzel şâhum benüm (c. 2 s. 1087 g. 2090/ 3)

“Aşk ehli semtine varsa adalet diye bağırsır. Hey güzel şahım, kullarımdan habersizsin.”

Kul, öfkeyle de olsa padişahın kendisine bakmasını ister:

Görmeze urma şehâ hışm-ıla kıl bārî nazar

Döstüm kanı aramızda olan hâk-ı nemek (c. 1 s. 968 g. 1835/ 2)

“Ey şah, görmezden gelme hışımla bile olsa bak! Dostum hani aramızda olan tuz hakkı!”

Muhibbî kendisini kul olarak gördüğü beyitlerde acı ve ıstırap içinde, padişah konumundaki güçten lütuf bekler bir hâldedir. Padişah diliyle kaleme aldığı beyitlerde ise farklı bir anlayış hâkimdir. Bu beyitlerde padişah her zaman cefa ve sıkıntı çeken; kul ise sefa sürendir:

Dâyim cefâ vü cevri çeker pâdişâh olan

Her dem şafâ vü zevk sürenler gedâ imiş (c. 1 s. 797 g. 1463/ 4)

"Padişah olan daima cefa ve eziyet çeker. Her an sefa ve zevk süren kul imiş."

Bu sıkıntılı hâl nedeniyle padişahların "ciğeri kanlı"dır:

Gedâ kâni' sürer 'âlem şafâsın

Olur şehler hemân ancak ciger-hûn (c. 2 s. 1865 ek şiirler g. 4028/ 4)

"Kul, âlemin sefasını sürer; şahların ancak ciğeri kanlıdır."

Padişahın bir an huzuru yoktur:

Demine reşk ider şehler gedânuñ

Ki zîrâ yok huzûri pâdişânuñ (c. 1 s. 980 g. 1861/1)

"Şahlar kulun [geçirdiği] zamanı kıskanır; zira padişahın huzuru yoktur."

Muhibbî'ye göre padişahlık bir büyük kavgadır:

İy Muhibbî pâdişahlık çün ulu gavgâ-y-ımuş

Yigdür andan ehl-i dillerden olasın sen hemîn (c. 2 s. 1856 ek şiirler g. 4005/ 5)

"Ey Muhibbî, padişahlık bir büyük kavgaymış. [Bu nedenle] Padişah olmaksızın gönül ehli olman yeğdir."

Sonuç

Muhibbî'nin şiirlerinde "padişah" ve padişahla aynı anlama gelecek şekilde "beg, efendi, han, husrev, server, sultan, şâh/şeh" gibi pek çok kelimenin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kelimelerin yer aldığı beyitlerde bir padişahla olması/ olmaması gereken vasıf ve davranışlardan padişah şairin idealindeki padişah algısı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Örnek beyitlerden de anlaşılacağı gibi padişah memlekete tek başına hükmetmelidir; iki padişahın yönettiği devlet yıkılır. Padişah fermanlar yoluyla verdiği kararlarda durmalıdır; ondan beklenen kararlı olmasıdır. Tek olan padişahın fermanı da tektir.

Adalet, pek çok ideal padişah anlatımlarında olduğu gibi Muhibbî'nin beyitlerinde de vazgeçilmez bir unsurdur. Kaynaklardaki bilgilerde yer aldığı üzere, kendisi de saltanatı yıllarında adalete önem veren bir padişah olan Muhibbî'nin "adalet"i bir gerek olarak görmesinin temelinde hem padişahın "Zıll-ı Hak" olduğu inancı hem de padişahın da sonunda adaletin hesabını vereceği düşüncesi vardır. Bu durum merhamet duygusu için de geçerlidir. İlahi bağlamda tek ve mutlak hâkim olan Allah'ın affediciliği ve merhameti O'nun gölgesi olan padişahla da bulunması gereken özelliklerdendir. Kuluna karşı adalet ve merhametten yoksun olan hükümdarın zalim olarak adlandırılıp hiçbir zaman saadete ulaşamayacağı beyitlerde sıklıkla vurgulanmıştır.

Lütuf sahibi padişahın beklenen önemli bir davranış da ihsanda bulunmasıdır. Cömertlik, padişahın değerini arttıran bir meziyettir.

Padişah bu dünyada elde ettiği nimetlere güvenip kibirli davranmayandır. Muhibbî beyitlerinde bu durumu Şehnâme kahramanları ve hükümdarlarından ibret alıcı şekilde söz ederek dile getirir.

Kul, padişahın kendisini görüp ilgilenmesini ister. Bu nedenle padişahın beklenen kuluna "nazar etmesi" ve kapısına geleni geri çevirmemesidir; çünkü padişahın bulunduğu yer ihtiyaç kapısıdır. Bu dünyada kulun sıkıntısını dile getireceği başka makam yoktur.

Padişahın yönettiği memleket açısından sorumluluğu ise orayı imar etmesi, geliştirip güzelleştirmesidir.

İncelenen şiirlerde "Kul, padişah için vardır." anlayışı açıkça görülmektedir. Bazı beyitlerde padişahın kuldan haberdâr olmayıp kulun ölümünün padişahı kaygı/ gam oluşturmayaacağı kabulü bu anlayışın göstergelerindedir.

Muhibbî'nin beyitlerinde padişahın olması gereken özellikler arasında adil, cömert, merhametli ve lütufkâr vasıflarının ön plana çıktığı görülmektedir. Padişahın beklenmeyen huy ve davranışlarının başında ise zulüm ve kibir gelir. Şairin kendisini padişah olarak konumlandığı beyitlerde padişahlığın zor ve sıkıntılı olduğu düşüncesi hâkimdir.

Sonuç olarak, bir padişah şair olan Muhibbî'nin şiirlerinden onun padişahlık algısına dair önemli ipuçları elde edilebileceği örnek beyitlerden anlaşılmaktadır. Muhibbî, şiirleri aracılığıyla bir padişahın sahip olması gereken vasıfları ve padişahlığın gerektirdiği sorumlulukların neler olduğunu ortaya koymasının yanı sıra padişah-kul ilişkisinin niteliklerini de belirlemiştir.

Kaynakça

- Çelebioğlu, Â. (1990). Şair Kanunî Sultan Süleyman. *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan)*, XXVIII (1-2), 39- 52.
- Çınar, B. (2001). Divan şiirinde adâlet. *TÜBAR*, X, 295-332.
- Demirtaş, F. (2009). *Celâl-zâde Mustafa Çelebi, Tabakâtü'l-memâlik ve Derecâtü'l mesâlik* (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Devellioğlu, F. (2009). *Osmanlıca- Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Emecen, F. (2010). Süleyman I. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 38, 62-74.
- İnalçık, H. (2005). *Şâir ve patron- Patrimonyal devlet ve sanat üzerinde sosyolojik bir inceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnalçık, H. (2007a). Padişah. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 34, 140-143.
- İnalçık, H. (2007b). *Osmanlı İmparatorluğu klasik çağ (1300-1600)* (R. Sezer, Çev.). İstanbul: YKY.
- İsen, M., Bilkan, A. F. ve Durmuş, T. I. (2012). *Sultanların şiirleri şiirlerin sultanları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Latifi (2018). *Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsiratü'n-nuzamâ* (R. Canım, Haz.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim adresi: <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0> (Erişim tarihi: 29.06.2020)
- Muallim Nâcî (2009). *Lûgat-i Nâcî*. (A. Kartal, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Muhibbî Dîvânı bütün şiirleri 1-2 (İnceleme- tenkitli metin)* (2016). (K. Yavuz ve O. Yavuz, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi (2009). *Burhân-ı Katı*. (M. Öztürk ve D. Örs, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.

- Onay, E. (2013). *15. yüzyıldan 18. yüzyıla kasidelerde ideal hükümdar portresi ve hükümdarın metaforik sunumu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- Özkan, Ö. (2007). *Divan şiirinin penceresinden Osmanlı toplum hayatı (XIV- XV. yüzyıl)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Redhouse, J. W. (2016). *Müntahabât-ı lügât-i Osmâniyye* (R. Toparlı, B. Eyövgü Yılmaz ve Yaşar Yılmaz, Haz.). Ankara: TDK Yayınları.
- Sehî Beg (2017). *Heşt Bihişt* (H. İpekten, G. Kut, M. İsen, H. Ayan, T. Karabey, Haz.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Erişim adresi: https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?o&_tag1=03EE5380B678F1063BF0A9ED54D2FA0DD771FoE5&crefer=A9FBCB AB6AD07ACB952431E39031ADF3354866F9354A1906CB514383B8B6384D (Erişim tarihi: 29.06.2020)
- Şemseddin Sami (2011). *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Uçan Eke, N. (2015). Muhibbî dilinden Kanunî Sultan Süleyman'ın adalet anlayışı. *TÜBAR*, XXXVII, 145- 167.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2016). *Osmanlı tarihi II. Cilt (İstanbul'un fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın ölümüne kadar)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Woodhead, C. (2015). Süleyman üzerine görüşler. M. Kunt ve C. Woodhead (Ed.), *Yeniçağda Osmanlı dünyası- Kanuni ve çağı içinde* (s. 208-240). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Yazar, İ ve Uslu E. (2015). Divan şairinin padişah algısı. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10(8), 2205-2230.